

13102

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti

Митар Пешикан

ПРИЛОГ КАРТОГРАФСКОЈ ОБРАДИ ЦРНОГОРСКИХ ГОВОРА

Митар Пешикан

КАРТОГРАФИЧЕСКИЕ ПРИЛОЖЕНИЯ К ОБРАБОТКЕ ЧЕРНОГОРСКИХ ГОВОРОВ

Glasnik odjeljenja umjetnosti 6 1985

Митар Пешикан

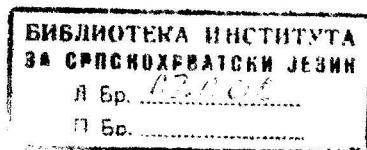
ПРИЛОГ КАРТОГРАФСКОЈ ОБРАДИ ЦРНОГОРСКИХ ГОВОРА

Ово је, у ствари, додатак мојој расправи „Један општи поглед на црногорске говоре“, објављеној у Зборнику за филологију и лингвистику XXII/1 (Н. Сад 1979), уз коју није било никакве карте. Један картографски оглед објавио сам знатно раније, у ЗбФЛ XIII/1 (1970), али он изискује одређене корекције и ажурирања, захваљујући испитивањима Д. Петровића, Д. Ђупића и М. Пижурице. Сажети извод из расправе садржан је у мом реферату објављеном у зборнику *Црногорски говори (резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању)* (ЦАНУ, Научни скупови 12, Тгд. 1984), а у том зборнику су прецртане двије карте на основу моје поменуते, али са неким непрецизностима.

1.

У огледу који сад објављујем карта I треба да представи мјесто црногорских говора у штокавском дијалекатском мозаику. Границе дијалеката, а највећим дијелом и њихова имена, преузео сам са карата Павла Ивића, у књигама *Дијалектологија српскохрватског језика (увод и штокавско наречје)* (Н. Сад 1956) и *Српски народ и његов језик* (Бгд. 1971), али сам примјенио и нека слободнија уопштавања, а наметнули су се и неки класификациони и термилошки проблеми. Номенклатуру на овој карти не треба схватити као предлог термилошког система (тим прије што се не бавим активније српскохрватском дијалектологијом), него као дискусиону примјену формулација и описно представљање стања и односа, али су и у таквом приступу била потребна нека одређења у третману појединих сегмената штокавског простора.

Ту је најприје питање дијалектолошког третмана југоистока Србије, *призренско-тимочке (торлачке)* дијалекатске групе. То су

штокавски говори који су рано престали слиједити штокавске развојне процесе, по Ивићевој оцјени тимочко-лужнички отприлике од XII—XIII вијека, а призренско-јужноморавски у XIV вијеку (*Дијалектологија*, стр. 120), а касније су захваћени развојним процесима балканског језичког савеза. И једно и друго битно је утицало на њихов лик и подвојило их од осталих штокавских дијалеката, тако да има оправдања и њихов посебан третман, одвојен од штокавског нарјечја као кохерентне цјелине; у синхронном посматрању и обради савременог стања могу се посматрати и као четврта српскохрватска група дијалеката, поред чакавских, кајкавских и типичних (правих) штокавских. Дијалекте и њихове односе, међутим, обично посматрамо заједно са њиховом историјском и развојном компонентом, и у таквом посматрању призренско-тимочки тип не може бити равноправан са три основна историјска вида нашег језика — штокавским, чакавским и кајкавским — него представља огранак оног првог, аутономизирани, измијењени („балканизирани“), али ипак огранак. Због овакве, двојне природе призренско-тимочких говора двојан је и њихов третман у дијалектолошким класификацијама. За саму моју тему — одређивање мјеста црногорских говора — погодније је било назначити припадност призренско-тимочке дијалекатске зоне штокавском нарјечју или генералном дијалекту, јер она из црногорске дијалекатске перспективе не представља неку далеку и ирелевантну област. Сам крајњи црногорски југ, нарочито мрковићки говор, показује занимљиве подударности за овом зоном, на примјер глаголски тип купува и удвајање замјеница (*мене ми је . . .*). У неким цртама такву подударност показују и шири црногорски предјели (као незамијењени полугласник, потиснутост акценатског типа *ловѝм*).

Пошто су призренско-тимочки дијалекти географски и с т о ч н и (прецизније: југоисточни), то њихово укључивање у штокавске дијалекте утиче и на географске атрибуте оба главна дијалекатска типа који покривају Црну Гору. Наиме, за њих постаје логична одредба с р е д и ш њ и штокавски, умјесто (ако се призренско-тимочки изузме из разматрања штокавских односа) и с т о ч н и штокавски, или пак један средшњи, а један (југо)источни штокавски (уп. и у мом раду у ЗбФЛ XXII/1, стр. 152).

2.

Сјевероисточно од ареала *јужносанџачког дијалекта*, како је уцртан у карти I — тј. сјеверно од Новог Пазара (до пл. Голије и вароши Рашке) — Д. Барјактаревић је констатовао говорну зону са досљедним екавизмом, али сагласнију са јужносанџачким него са косовско-ресавским дијалектом у другим битним показатељима, као што су кратки узлазни акценти у типовима *село*, *језик* и чување поста акценатских дужина. Можда би ову зону

оправданије било обухватити границом јужносанџачког дијалекта, а у сваком случају треба је схватити као прелазну, као што на другој страни овога дијалекта (око Сјенице) имамо прелазну зону ка новоштокавском ијек. дијалекту (дјелимични екавизам, као у јужносанџачким или старорашким предјелима, али акцентуација новоштокавска, херцеговачка).

3.

Источнохерцеговачки дијалекат узет је као синоним за ијекавски новоштокавски, и подразумијева разликовање источне и западне (икавске) Херцеговине. Херцеговачко име у овом термину оправдано је историјски. Историјска Херцеговина продужава ранији Хум или Захумље, чије су се границе (и државна и феудална зависност) мијењале, док се постојаније одржавало подручје Хумске епископије, испрва са сједиштем у Стону а касније на Лиму (у Бијелом Пољу). У другој половини XV вијека „Херцегова земља“ обухватала је, према турском попису, пространо подручје од доњег и средњег тока Лима до Неретве и преко ње, укључујући на сјеверу околину Фоче, Чајнича и Горажда, на истоку Пријепоље и порјечје Љубовиће (бар горње), на југу Морачу, Ровца, Никшић, Грахово и порјечје Требишњице, док су Бјелопавлићи једном — 1477. године — пописани са Херцегоом земљом (али са назнаком да су дио Зете), а осам година касније у оквиру Скадарског санџака, као и други зетски предјели који су тада били под турском влашћу. — Поређење са дијалекатском картом показује да је Херцеговина захватала највећи дио основне, континуиране територије ијек. новоштокавског дијалекта. Истина, и сјеверно од старих херцеговачких граница овај дијалекат захвата велики простор, али ће то једним дијелом бити резултат сеоба и разношења дијалекта из његове матичне области, у коју је свакако спадао сав источнохерцеговачки историјски простор, а то значи и читава сјеверозападна половина данашње Црне Горе.

Појам „источнохерцеговачки“ има у дијалектологији и другу, ужу примјену. А. Пецо је, наиме, говор данашње ијекавске Херцеговине с правом раздијелио на централнохерцеговачки (главна одлика: једносложна замјена дугог јата, тип. *сјено*), сјевернохерцеговачки (тип. *сјено* и шћакавизам — *шћап*, *шћене* и сл.) и источнохерцеговачки. Одлике овога посљедњег у односу на друга два не сведе се на типове *сијено* и *штап*, *штене*, него их има још читав низ: не мијеша се *ч* и *ћ*, *џ* и *ђ* (ни у муслиманском говору), не скраћује се дуго вокално *р*, тип *добријем* а не *добрим*, *нијесам* а не *нисам*, облици типа *Јово-Јова*, *Јовов* а не *Јове*, *Јовин* и др. Побројане одлике овога говора (на чију западну границу указује тачкаста линија на карти I) заједничке су са црногорским сјеверозападом. Констатоване су, међутим, и неке разлике према црногорским новоштокавским говорима, међу њима и

поједине системски врло битне (*мени: мене, нам; ни, немијешање* и *мијешање акузатива и локатива, неке акценатске разлике*); требало би нам много подробније познавање изоглоса ових појава и на херцеговачкој и на црногорској страни да бисмо утврдили колико се концентришу и колико се држе републичке границе, али се већ по ономе што сад знамо може рећи да источна граница овог херцеговачког говорног типа није онако изразита као што је према средишњем и сјеверном говору.

С обзиром на ово уже значење назива *источнохерцеговачки*, било би вјероватно срећније да се назив ијекавског новоштокавског дијалекта везао за дезактуелизовано хумско име него за актуелно херцеговачко, али ту је већ створена термилошка навика и традиција, па сад не би имало смисла предлагати промјену.

4.

На карти II подробније је приказана дијалекатска ситуација на простору СР Црне Горе. Примиијенио сам исту номенклатуру коју и у расправи у ЗбФЛ XXII/1, само што сам у црногорским Брдима условно издвојио јужна (*Кучи, Пипери, Братоножићи*) и средња (*Бјелопавлићи, Васојевићи*); подразумијева се онда да сјеверни дио „седморо Брда“ чине Ровца и обје Мораче, али он изгледа не изискује дијалектолошко диференцирање од сусједних новоштокавских предјела. Термини *јужнобрдски* и *средњобрдски* (узети за невољу, кад нема бољих) заснивају се на томе што бјелопавлићко-васојевићка зона стоји ипак нешто сјеверније од зоне Куча, Пипера и Братоножића. Потреба за некаквим именовањем ових зона очигледно се види на карти III, гдје су представљени акценатски системи црногорских и сусједних говора.

Јужнобрдска и источнобокељска акцентуација спадају у најархаичније штокавске системе, без икаквих фонетских преношења акцента на претходне слоге, с тим што у уском предјелу источне Боке — у селу Лепетанима — ипак долази до преноса акцента на претходну дужину, чиме се полазни двоакценатски систем прерађује у специфични троакценатски.

Као средњобрдски идентификујемо акценатски систем који има највећи дио Бјелопавлића (како је утврдио Д. Ђупић — без сјеверозападног дијела, а то је предио Вражегрмаца, само не цио), са којима иде пјешивачки југ (по Д. Петровићу — ниже од Милојевића и Туњева), озринићка Заграда и пиперско село Црнци (пиперски акценат описао је М Стевановић, дајући нешто података и о акценту сусједних предјела), а онда Васојевићи (у ширем смислу, са околином Иванграда). Није се потврдила Решетарова тврдња да овоме типу припадају и Ровца (што су утврдили Д. Петровић и М. Пижурица, аутор изванредне монографије о говору околине Колашина), осим што је на самом југу племена, у предјелу Трмања „типична дијалекатска мјешавина“ (М. Пижу-

рица), у којој сам ипак, код неких случајних информатора, могао уочити преовлађивање средњобрдског акцента; тако овдје имамо некакву танушну везу између бјелопавлићке и васојевићке зоне. Даље од Васојевића исти систем се наставља широм јужно-санџачког дијалекта; врло је сродан и косовско-ресавски систем, само што је у њему развој отишао даље: пренесени кратки акценат прерађен је од узлазног у силазни, а изгубљене су постацкентатске дужине. — За читаву ову област, а и даље за смедеревско-вршачку говорну зону, заједничко је да се кратки акценат не одржава ни у затвореном слогу (кад се ријеч завршава на сугласник).

У староцрногорском систему, напротив, повучен је акценат само са кратког отвореног слога. Ова рецесија, а с њом и читав низ других појава у распореду акцената, захватила је не само четири староцрногорске нахије (без Пјешиваца, који се у првим турским пописима узимају као посебна нахија, а касније су сматрани дијелом Катунске нахије), него и Зетску равницу — са пиперским селом Рогамима, као и читаво приморје од Доброте и Грбља до Мрковића, а испитујући исељенике из Враке у Албанији Петровић је утврдио да је и тамо владала ова акцентуација; то значи да има шири ареал него типичне староцрногорске појаве (*шн жн шл жл* умјесто *сн зн сл зл*, чување *х*, номинатив типа *Стане, Маре*). Озринићки акценат (у ствари озринићко-брођаначки, опет по налазу Д. Петровића) одликује се тиме што пренесени дуги акценат није изгубио узлазни карактер, као другдје по Старој Црној Гори.

5.

У ствари, за сва парцијална преношења акцента на претходни слог у средишњем штокавском појасу можемо узети као вјероватно да су пренесени акценти првобитно имали узлазни карактер. Узлазност је, међутим, одлика која се често показивала као привремена, подложна прерађивању у неутралнију или изразитије силазну интонацију. Нарочито се кратки узлазни акценат показује као подложен промјенама, док се дуги узлазни акценат постојаније одржава. Тај ступањ еволуције („сазријевања“) парцијално пренесених акцената показују на једној страни косовско-ресавски, а на другој озринићки систем, што значи да су оба троакцентатски. Овај посљедњи је заправо варијанта староцрногорског система, само што је другдје по Старој Црној Гори и Црногорском приморју развој отишао корак даље, јер је и дуги пренесени акценат изгубио узлазност. У јужнозетском мрковићком говору уочене су и даље промјене тога система — скраћивање неакцентованих дужина, а Лука Вујовић је констатовао и појаве изједначавања или мијешања кратког и дугог акцента.

Староцрногорска акценатска рецесија је, дакле, фонетска појава, само врло стара, те није одржала обавезност актуелног фонетског закона, него су могућна накнадна одступања, обнављања категорија које раније нијесу биле фонетски могућне. Такву појаву представљају хипокористички типови *Стāñđ* или *Стāñ* и *Јōк* у Љешанској нахији, Загарачу, Команима, Зетској равници, Враки и на југу Црмнице, у два некадашња крајишка села (Милетићев податак), док је у даљем појасу и у приморју *Стāне*, *Јōко*. Ономастичка испитивања пружају неке нове могућности за разумијевање ове појаве. Показало се, наиме, да су оваква скраћена имена била врло ријетка све до почетка турскога доба, као и да су у приморју прије узела маха него у дубљем залеђу. Као нова продуктивна категорија, кад је већ престало активно дејство закона акценатске рецесије, она су се слободно могла одредити и за финални акценат, чему је погодно био и наслон на блиске јужнобрдске предјеле; што се није исто догодило и у приморју и његовом ближем залеђу, разлози могу бити двојаки: можда су се тамо оваква имена проширила и прије дезактуелизације рецесије акцента, а могућан је и извјестан наслон на аналогна романска имена и романске ономастичке обичаје у приморским градовима.

Како тип *Стāñđ*, *Ђōк* налазимо и у горњим Цуцама (са диференцијацијом: *Ђōк* хип., а *Ђко* право име), питање је да ли је то остатак некадашњег континуираног појаса или резултат узајамности с Граховом и Кривошијама, дјеловима некадашњег племена Риђана. Пошто су и горње Цуце на некадашњем риђанском земљишту, може се мислити и на извјестан риђански супстрат, иако је за готово сва горњоцуцка братства сигурно да су дошла из доњих Цуца. Несумњив је наслон у облику женског имена, јер се на кривошијско и граховско *Стāна* наставља горњоцуцко *Стāñđ*, док је већ у доњим Цуцама *Стāне*. Могућан је такође и акценатски утицај, јер постоји свијест о аналогiji новоштокавског акцента са за један слог даљим старим акцентом. Тако ће се очинство *Ђоков* у горњим Цуцама изговорити за мјештанина *Ђōков*, а за друге поштујући изворни изговор, што значи нпр. за *Ђеклиће*, *Ђōков*, а за *Бјелице* *Ђōк*; али ће се ова друга варијанта изговорити не само за *Бјелице*, које збиља тако изговарају, него и за *Граховљане* и *Кривошијане*, који изговарају *Ђōков*, што значи да се врши адаптација, својеврсна „транскрипција“.

Врло особена акцентуација идентификује се из кратког извјештаја П. Ђорђића (1934. године) о гусињском говору. Ту имамо, најприје, акценте повучене са кратке отворене ултимае, аналогно озринићком систему: *трава*, *слāна*, *вōда*, *ђџа*, *испџчи*, али и пренос са *з а т в о р е н о г* кратког слога, под условом да је претходни слог био дуг: *чклāнаек*, *прилас*; ово ипак не значи да је примијењено средњобрдско одн. јужносанџачко преношење (нити косовско-ресавско), јер се чува тип *потџк*, *унџк*, *обрџз*. Изгледа да

је у питању аутохтони фонетски развој, могли бисмо рећи и локални, само што слабо познајемо акценатске прилике око Плава, а поготово не знамо каквог су типа могли бити наши говори у Албанији прије него што су се угасили.

6.

За главни црногорски старији дијалекат примијенио сам и овдје (као и у ЗбФЛ XXII и зборнику Црногорски говори) назив зетско-горњополимски, што значи да сам одустао од простог термина „зетски“ који сам некад предлагао — као недовољно индикативног за простирање овог дијалекта у Полимљу, што није некакав нанос из Зете, него плод аутохтоног развоја (одн. чувања архаизама). Од назива „зетски“, као и „зетско-ловћенски“, индикативнији је термин „ловћенско-комски“, који предлаже Петровић у Нашем језику XXVI/4—5 (стр. 234—240), мада и ово захтијева прецизирање да се дијалекатски ареал не завршава у предјелу Комова, него покрива иза њих старе жупе Плав и Будимљу, тј. цијело горње Полимље. Мада се слажем са Ивићевом критичком оцјеном употребљаваних термина у зборнику Црногорски говори (стр. 32), гдје је тачно речено да је назив „зетско-горњополимски“ предуг, остајем при њему због његове информативности. То и није условни термин, него просто информативна констатација: то је дијалекат који покрива стару Зету и горње Полимље (наравно, с напоменом да се мисли на историјску средњовјековну Зету до албанске етнојезичке границе).

Информативност терминоелемента „зетски“ није само просторна него и генетска; јасно је, наиме, да је ареал дијалекта на великом његовом дијелу директно условљен, узрокован подручјем средњовјековне Зете, док је домашај источнохерцеговачког дијалекта условљен домашајем историјске Херцеговине, раније хумске области. О тим границама свједоче не само документи и говорни типови, него и неки елементи материјалне културе, као што су налазишта стећака. Према подацима Шефика Бешлагића (*Стећци — каталошко-топографски преглед*, Сарајево 1971), стећака има у Кривошијама, на Грахову (има их и на цуцком Трешњеву, које је некад припадало Риђанима), а још више у Бањанима, око Никшића, у Пиви, на западу Дробњака, око Пљеваља, око горњег тока Љубовиће (изнад Шаховића), око Пријепоља и Бродарева итд. Занимљиво је, међутим, да нијесу констатовани у Жупи Никшићкој, у Ускоцима, у предјелу тарско-лимских Никшића (старе жупе Брсково и Љубовића), око Бијелог Поља, као ни јужније од ове линије, што значи ни у Морачи, Ровцима и око Колашина. Ово истичем, јер би у будућим испитивањима и анализама ваљало обратити пажњу има ли говорних изоглоса које прате границу стећака, а и у Србији би зона стећака могла бити индикативна.

У ствари је необјективно упрошћавање, па и својеврсна дезинформација, кад се црногорско културно наслеђе своди на зетску историјску традицију. За не мањи дио црногорскога простора традиционална подлога је била хумска, херцеговачка, док ће се црногорско име појавити испрва само у једном дијелу Зете, а касније се ширити и на зетске и на друге предјеле који су прикључивани црногорској државној организацији, разумије се — све у оквиру простора и становништва српске етничке припадности, док према албанском етнојезичком простору није било никаквог ширења.

7.

Разуђеност зетско-горњополимског дијалекта не огледа се само у већ помињаним ужим идиомима, него се може говорити и о још неким карактеристичним говорним појасевима. Такви су приморски говори, које обједињују (међусобно или и са даљим приморским говорима) специфичне приморске говорне појаве, а д р и ј а т и з м и (усвајам термин Д. Брозовића, умјесто традиционалног „далматинизми“). У једној појави, женским именима на -е (тип *Стане, Марс*, в. карту IV), иду заједно Стара Црна Гора (овдје без Зетске равнице и горњих Цуца) и одговарајуће приморје, а онда се ареал продужава преко западне Боке ка Дубровнику; потврђен је у Горњем Морињу (моје биљешке), у Бијелој и Суторини (Сл. Реметић), у Зупцима (податак Љиљане Ного), око Требиња (А. Пецо) итд. Иначе су ови говори врло разнолики, и управо том разноликошћу одударују од знатно уједначеног староцрногорског залеђа.

Обједињени су низом карактеристичних црта и говори које сам назвао *доњозетским*; системски најдосљедније су обезвучавање крајњег сугласника, нарушена разлика *л* и *љ* и скраћивање вокалног *р*. Ипак је њихова разноликост у другим одликама сувише велика да бисмо их обједињавали у *п о д д и ј а л е к а т*. За староцрногорску зону, напротив, примјењив је и такав третман, с обзиром на врло маркантне заједничке црте, нарочито акценатске (в. ЗбФЛ XXII/1, 160—164), иако има и унутрашњих разлика; од њих је најбитнија што ареал полугласника незамијењеног са а обухвата тек око половину староцрногорског земљишта, заједно са сусједним приморјем до Грбља, Кртола и Доброте, док друга зона ове појаве захвата јужна Брда (заједно са бјелопавлићким Мартинићима), Васојевиће (у ужем смислу) и плавско-гусињски преддио, што значи да Љешанска нахија и Зетска равница (с Враком) раскидају континуитет ове појаве (в. карту V).

8.

Терминолошке тешкоће у представљању јединица и односа у дијалекатској систематици не односе се само на детерминативе

појединих идиома или јединица, него се и појачавају оскудношћу основних термина, управних именица. Док у зоолошкој или ботаничкој систематици постоји читав хијерархијски низ термина — врста, род, породица, ред, разред, коло — који се слободно попуњава међуступњевима с префиксима *под-* и *над-*, дотле дијалектолози имају на располагању само интернационално *дијалекат* и домаће *говор* и *нарјечје*. У духу новије, у првом реду Ивићеве методолошке школе примјењујемо их у хијерархији: *говор* — *дијалекат* — *нарјечје* (изнад овога је *језик*), али посебна је тешкоћа што је опозиција два посљедња слабо преводива на друге језике, а лингвистика је ипак међународна наука, укључујући њену дијалектолошку дисциплину. Осим тога, ни те термине дијалектолози не могу присвојити нити строго везати за одређене позиције у класификацији; нпр. у упоредној граматици говориће се о штокавском, чакавском и кајкавском дијалекту, у књижевнोजезичкој проблематици о екавском, ијекавском и икавском нарјечју и новоштокавском дијалекту као бази књижевног језика, у социолингвистици о градском и сеоском говору итд., а и у дијалектолошким дискусијама наметне се потреба за сличним одступањима од строгог терминолошког система.

Сложеност дијалекатских односа много је већа него што би је могла изразити наведена хијерархијска љествица. За општија разматрања нарочито су нам потребни термини шири од појма *дијалекат* (основни, нпр. зетско-горњополимски или косовско-ресавски), те се прибјегава називу *дијалекатска група* (или група дијалеката), а могли бисмо се, можда, и повише служити термином *наддијалекат*. Ни тиме нијесмо задовољили све потребе дијалектолошке дискусије, јер нам је и тако проширен терминолошки систем недовољан да укаже на такве (дијалектолошки ипак релевантне) реалности каква је нпр. и *сточнодинарска зона*, о којој сам, као о простору изразите међудијалекатске узајамности, говорио у ЗбФЛ XXII/1 (стр. 151—152).

На релевантност ове зоне указују донекле карте VI и VII. Прва показује распрострањеност (колико су расположиви подаци омогућили) једне појаве у матичној ијекавској области — јотовања сугласника *с* (по новом и ијекавском јотовању: *паџи*, *проџак*, *џеме*, *џеди*), за којим нешто ограниченије иде и јотовање *з* (*коџи*, *иџела*). На карти су ијекавски пунктови у којима изостаје ово јотовање представљени са *сј*, а податке сам узимао из објављених дијалектолошких монографија и из Фонолошких описа ОЛА (Сарајево 1981). — На карти VII указује се на ареал типа промјене *Перо-Пера*, *Перов*, од којег западније имамо *Перо-Пера*, *Перин*, а источније *Пера-Пера*, *Перин* (са овим иду и творба презимена типа *Перовић* и *Перић*, а и промјена неких апелатива, као *зеко* или *зека*). Источна граница типа *Перов* блиска је ијекавско-екавској, али не и подударна, него има и знатне продоре у екавски простор (што је показао Св. Стијовић, Научни састанак слависта у Вукове дане VII/1, Бгд. 1977): око Пећи, Радич-Поља

и Лепосавића (налази Св. Стијовића), даље низ Ибар око Рашке, Ушћа и Жиче (Фахра Матијасић), у Грузи (И. Стевовић), чак у шумедијској Јасеници (Сл. Реметић, монографија у СДЗб ХХХИ). Тип *Перов* констатован је у јужносанџачком дијалекту (Д. Барјактаревић, уп. у поменутом Стијовићевом раду, на сјеверу у Горобиљу (М. Николић), али западније имамо тип *Перин* — у Тршићу (Б. Николић), у Љештанском (М. Тешић) и на другој страни Дрине у Обади (М. Симић). Јужније, међутим, на Гла-синцу (Соколац) влада тип *Перов* (податак Сл. Реметића), а тако је и око Фоче и Горажда (податак Невенке Гошић), док је у сјеверном и централном херцеговачком говору (за разлику од источног) А. Пецо констатовао тип *Перин*.

9.

Тек кад покушамо да картографски представимо ареале појединих појава, видимо колико још имамо бијелих поља, празнина у обради. Рашчлањеност и разубјеност зетско-горњополимског дијалекта представља објективно стање, али се оно може констатовати само захваљујући сразмјерно доброј истражености и описаности ове зоне на њеном зетском дијелу, иако нам недостају подробни описи приморских говора (осим мрковићког), а и јужнокатунског и ријечног. Питање је да ли би нам и ареал ијекавског новоштокавског дијалекта на картама био тако једнобојан и нерашчлањен да је подробно истражен. Већ смо у опасности да нас вријеме претекне, да се говорни типови расточе и обезличе прије него што их опишемо и довољно осветлимо стање на овом простору, укључујући црногорски сјеверозапад.

Не мислим, међутим, да је прави и рационални пут ка томе израда црногорског дијалектолошког атласа, коју сугерира Брозовић (Црногорски говори, стр. 60). Нећемо добро разбистрити и идентификовати стање на црногорском сјеверу ако с подједнаком пажњом не пратимо појаве и преко републичких граница, и западно — по Херцеговини, и сјеверно — око Дрине и низ њена оба порјечја, и сјевероисточно — ка Старом Влаху и Златибору; ако не уочимо ареале битних појава — докле сежу, гдје јењавају и гдје сасвим престају — без обзира на то гдје им је жариште и из које републичке перспективе изгледају важније, односно више „своје“ или „туђе“.

Најслабије су сада могућности за упоређивање црногорских појава са стањем на сјеверу, тј. у порјечју Дрине, све до пунктова Љештанско (код Рогачице) и Обади (код Сребренице), које су нам подробно описали Милосав Тешић и Милорад Симић (од којих очекујемо и обраду ширих зона у Подрињу). На сјевероистоку ћемо имати добар ослонац за непосредна поређења кад Мирослав Николић доврши и објави обраду говора нижег дијела средњег Полимља (предио Прибој—Бродарево и нешто јужније), али

ће остати за обраду и велики простор даље од овога, ка Ибру и Западној Морави. И на црногорском подручју има још доста необрађенога; нешто сам већ поменуо горе, а нешто у зборнику Црногорски говори (стр. 51). Споменуо сам тамо и шта би се могло урадити у недостатку квалификованог кадра: магнетофонски снимити што више примјера аутентичног дијалекатског казивања и сачувати их као трајну документацију, концентришући је у научним установама, најбоље академијама и институтима. Такође би се могло више радити на пописивању микротопонимије, која може освијетлити доста дијалекатских појава, с тим што треба додавати пописима снимке аутентичног изговора топонима (ради поузданог засвједочења акцента, а и изговора уопште). Раду у овом правцу требало би дати приоритет у језичким истраживањима и програмима научних установа, а и разне локалне одн. регионалне и др. установе и програми — у Црној Гори и другдје — много би корисније и научно вредније резултате постигле радећи на овоме него бавећи се нпр. ономастичком етимологијом и другим замајавањима која су изнад њихових стручних могућности.

И у оваквом снимању и прибирању грађе и у дијалектолошком теренском раду треба имати на уму да систем пунктова или локализованих узорака треба да буде што гушћи. Потребно је, на примјер, од села до села утврдити границу старије и млађе акцентуације све до Бјеласице, докле је доспио Мато Пижурица сликујући колашински говор, до предјела Бродарева, које обрађује Мирослав Николић. Најхитније би и најважније сад било прикупити што више аутентичне грађе, а онда би било времена за атласе и картографску обраду, коју не треба пресијецати на републичким границама, него пратити појаве док се не уочи њихов ареал. За ту су обраду могућности сада врло скучене, и овај је оглед више илустрација приступа и потреба него њихово задовољавање, а надајмо се да ће бити прилике и за који корак даље у том правцу.

Митар Пешикан

КАРТОГРАФИЧЕСКИЕ ПРИЛОЖЕНИЯ К ОБРАБОТКЕ
ЧЕРНОГОРСКИХ ГОВОРОВ

Резюме

Опыт картографического представления некоторых явлений в черногорских говорах, а также диалектных соотношений, с комментарием к картам.

На картах Черногории имена мест даны в сокращенном виде:

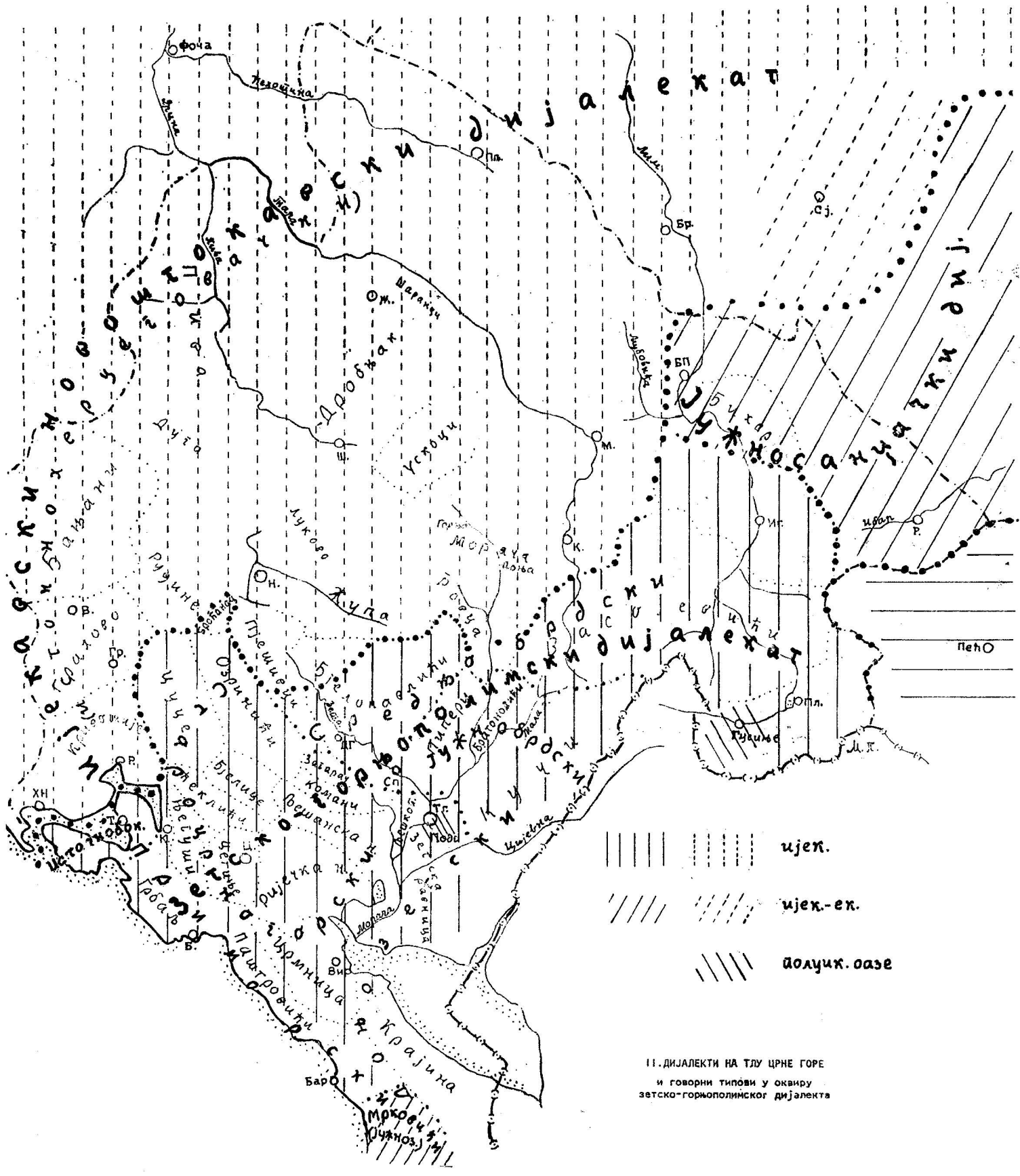
Б. — Будва
 БП — Бијело Поље
 Бр. — Бродарево
 В. — Вилусе
 Г. — Гусиње
 Гр. — Грахово
 ДГ — Данилов Град
 Ж. — Жабљак

Иг. — Иванград
 К. — Колашин
 К. — Котор
 М. — Мојковац
 Н. — Никшић
 Пл. — Плав
 Пљ. — Пљевља

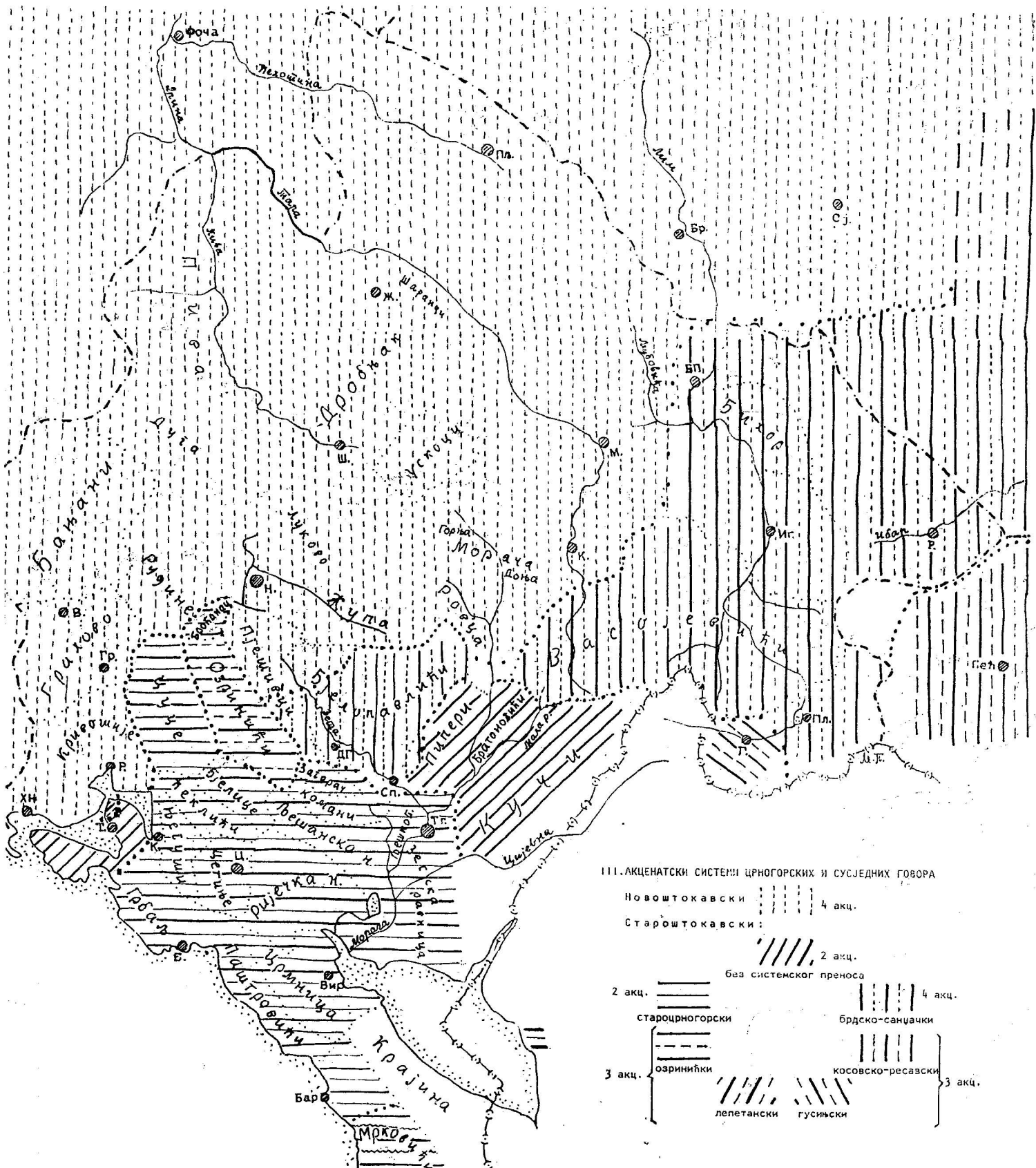
Р. — Рожаје
 Сј. — Сјеница
 Сп. — Служ
 Т. — Тиват
 Тг. — Титоград
 ХН — Херцег-Нови
 Ц. — Цетиње
 Ш. — Шавник

I. МЈЕСТО ЦРНОГОРСКИХ ГОВОРА У ШТОКАВСКОМ НАРЈЕЧЈУ
 (границе дијалеката према карти П. Ивића)

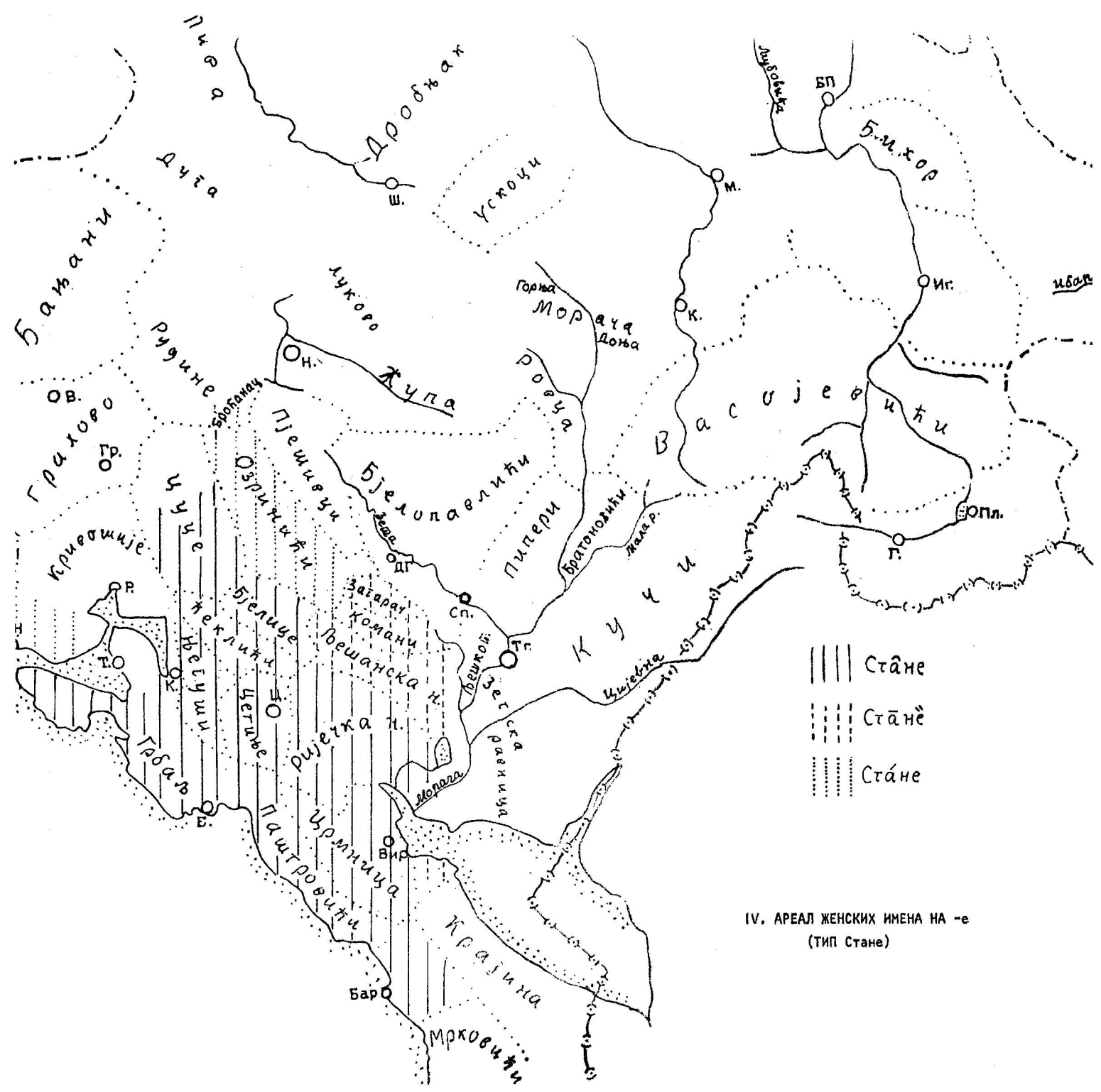

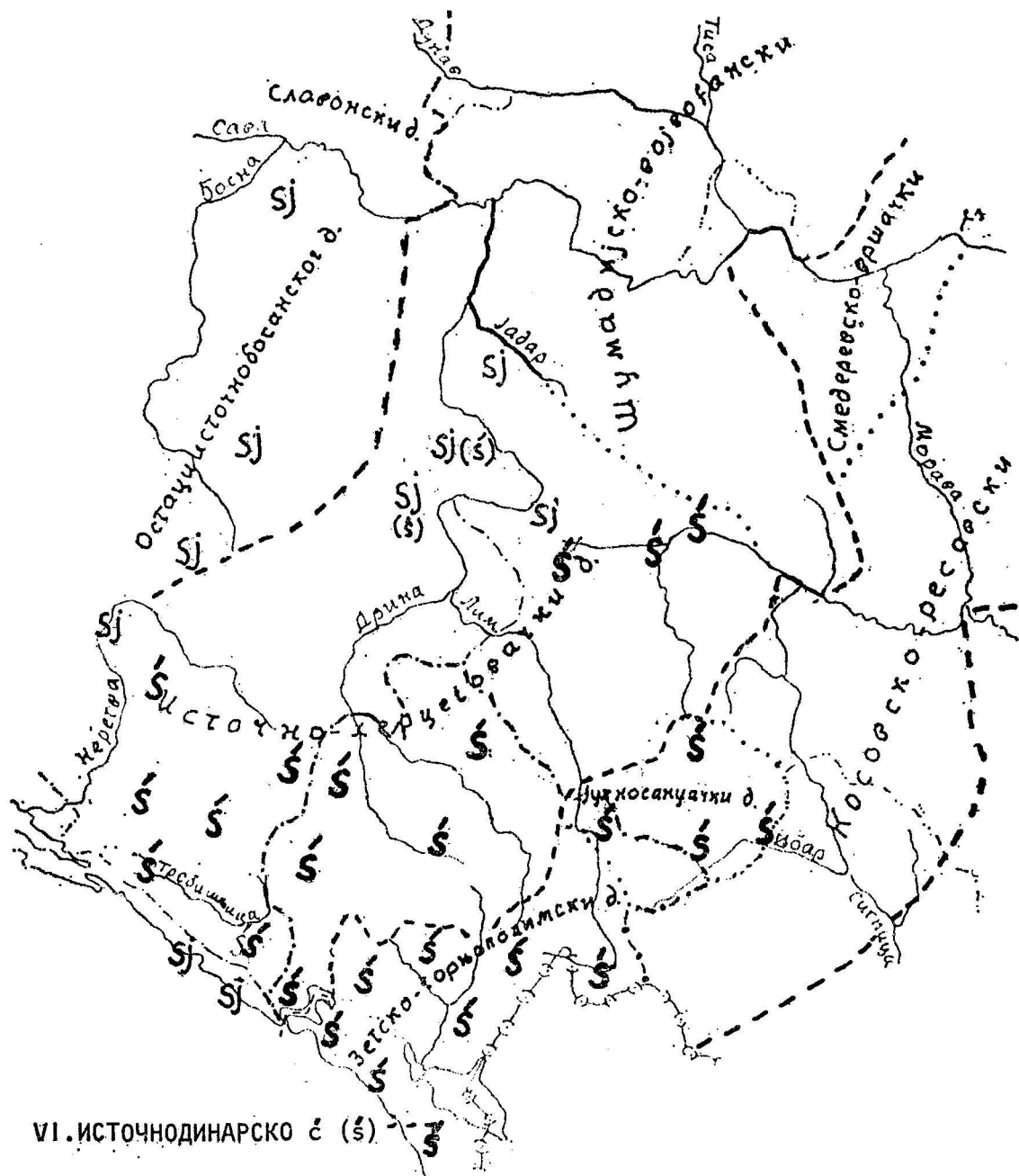
II. ДИЈАЛЕКТИ НА ТЛУ ЦРНЕ ГОРЕ
и говорни типови у оквиру
зетско-горњополимског дијалекта

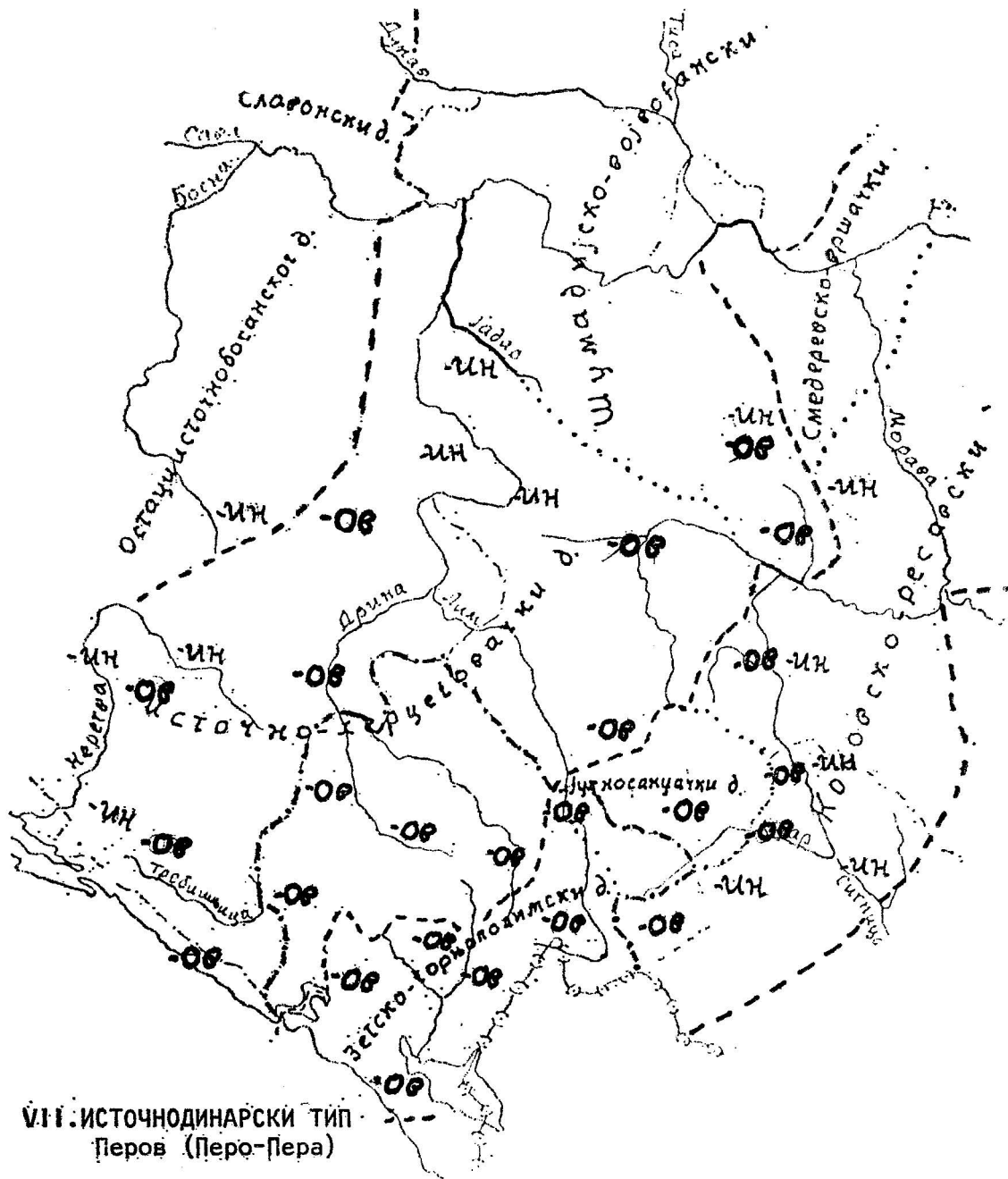

III. АКЦЕНАТСКИ СИСТЕМИ ЦРНОГОРСКИХ И СУСЈЕДНИХ ГОВОРА

- Новоштокавски 4 акц.
- Староштокавски:
 - 2 акц. без системског преноса
 - 4 акц.
- староцрногорски
- брдско-санџачки
- озринишки
- косовско-ресавски 3 акц.
- лепетански
- гусињски

VII. ИСТОЧНОДИНАРСКИ ТИП
Перов (Перо-Пера)